

Interkulturní psychologie

Jan Průcha

Sociopsychologické zkoumání kultur,
etnik, ras a národů

DRUHÉ, ROZŠÍŘENÉ VYDÁNÍ

Interkulturní psychologie

Jan Průcha

Průcha, Jan

Interkulturní psychologie / Jan Průcha. — 3. vyd. — Praha :
Portál, 2010. — 224 s.

ISBN 978-80-7367-709-1 (brož.)

159.9:316.72

- interkulturní psychologie

- monografie

159.9 - Psychologie [17]

První vydání lektorovali prof. PhDr. Jaromír Janoušek, DrSc., Mgr. Filip Tesař

© Jan Průcha, 2007, 2010

Portál, s. r. o., Praha 2007, 2010

ISBN 978-80-7367-709-1

Úvod	9
------------	---

Část první

TEORETICKÉ ZÁKLADY

1 Vymezení interkulturní psychologie	15
1.1 Terminologické označení	15
1.2 Definice disciplíny	17
1.3 Vývoj a současný stav disciplíny	19
1.4 Oblasti aplikací	21
2 Související vědecké disciplíny	25
2.1 Etnopsychologie a sociální psychologie	25
2.2 Sociologie	27
2.3 Etnologie a etnografie	28
2.4 Kulturní antropologie a psychologická antropologie ...	30
2.5 Etnolingvistika, sociolingvistika, pragmatika	33
2.6 Demografie	37
2.7 Historická věda	38
2.8 Politologie a mezinárodní právo	43
3 Základní pojmy interkulturní psychologie	45
3.1 Kultura, akulturace, asimilace	45
3.2 Etnikum, etnicita, etnické vědomí	50
3.3 Národ, národnost, národnostní menšina	53
3.4 Rasy, rasismus	61
3.5 Stereotypy a předsudky	67
4 Informační zdroje, výzkumná centra, představitelé interkulturní psychologie	71
4.1 Vědecké časopisy	71
4.2 Monografie, sborníky, encyklopedie	73
4.3 Výzkumná centra a významní představitelé oboru ...	74

VÝZKUMNÉ POLE INTERKULTURNÍ PSYCHOLOGIE

5 Komparace psychologických charakteristik kultur, etnik a národů	79
5.1 Interkulturní rozdíly v hodnotách	79
5.2 Srovnávání individualistických a kolektivistických kultur	85
5.3 Interkulturní komparace morálky	90
5.4 Interkulturní rozdíly v postojích k lásce a k sexuálnímu obtěžování	94
6 Psychologické problémy akulturace a adaptace	97
6.1 Akulturační preference imigrantů	98
6.2 Postoje k adaptaci imigrantů v hostitelských zemích	101
6.3 Akulturační stres a etnická identita	104
7 Předsudky a stereotypy týkající se etnik, národů a ras	108
7.1 Vznik a vývoj etnických a rasových předsudků	108
7.2 Redukce předsudků: hypotéza kontaktu	112
7.3 Národní a etnické stereotypy	115
8 Kulturní, etnická, národní identita	120
8.1 Primordiální a instrumentální identita	121
8.2 Vztah národní identity a evropské identity	124
8.3 Národní charakter	128
8.4 Národní autoportrét	132
9 Psychologie českého etnika	135
9.1 Česká národní povaha	135
9.2 Autostereotypy Čechů a stereotypy cizinců o Čechách	140
9.3 Stereotypy Čechů o jiných národech	142
10 Jazyk a komunikace v interkulturním aspektu	145
10.1 Emoce a zdvořilost v jazycích a kulturách	145
10.2 Maskulinita a feminita jako interkulturní dimenze	146
10.3 Etnofaulismy	147
10.4 Interkulturní dimenze v komunikaci	148

APLIKACE INTERKULTURNÍ PSYCHOLOGIE

11 Edukace (výchova a vzdělávání)	155
11.1 Interkulturní rozdíly v rodinné výchově a socializaci dětí	156

11.2	Interkulturní rozdíly v procesech a výsledcích školního vzdělávání	161
12	Interkulturní faktory ve zdravotní péči	169
13	Vztahy a konflikty mezi etniky a národy	172
13.1	Animozita etnik a národů	173
13.2	Vztahy mezi malými a velkými národy	175
13.3	Interkulturní odlišnosti v negociačním chování etnik a národů	176
14	Nové poznatky a aplikace v interkulturní psychologii	181
14.1	Vývoj Hofstedeho teorie kulturních dimenzí a její kritika	182
14.2	Interkulturně psychologické výzkumy rodin a kultura imigrantů	185
15	Interkulturní komunikace: reálný fenomén a jeho vědecká reflexe	189
15.1	Některé aplikace teorie a výzkumů interkulturní komunikace	191
	Literatura	199
	Seznam definic a rámců	212
	Rejstřík jmenný	214
	Rejstřík věcný	217

Je nesporné, že k vývoji vědeckého poznání významně přispívá *interdisciplinarita*, tj. spolupráce vědeckých oborů za účelem komplexnějšího objasňování složitých jevů a procesů reality. Psychologie, jež se rozvíjí jakožto věda již více než jedno století, je toho dobrým důkazem – v průběhu jejího vývoje se zformovaly obory, jako je sociální psychologie, pedagogická psychologie či psycholingvistika, spojující v sobě různé disciplíny. V posledních letech jsme svědky vytváření další nové interdisciplinární – či spíše multidisciplinární – oblasti, o níž pojednává tato kniha. Je to **interkulturní psychologie**.

V zahraničí se již několik desetiletí rozvíjejí teorie a výzkumy označované v angličtině termínem **cross-cultural psychology** – česky asi nejvhodněji *interkulturní psychologie*. Je oborem studia na vysokých školách, má početné databáze poznatků, speciální časopisy a monografie, výzkumná centra v jednotlivých zemích, vytvořila i mezinárodní institucionální základnu – *International Association for Cross-Cultural Psychology*. Je překvapující, že v České republice je tato oblast vědy dost neznámá, ani po roce 1989 se systematicky nebuduje, a dokonce nemá dosud ani ustálené terminologické pojmenování. Je to zjevný nedostatek vzhledem k tomu, jak velkou praktickou důležitost tato disciplína dnes může mít při aplikacích v těch okruzích lidských činností, v nichž dochází ke styku příslušníků různých kulturních společenství, odlišných národů a etnik, rasových, náboženských a jazykových skupin. Jak známo, tento styk a s ním související komunikační aktivity se v současném světě velmi zintenzivňují v důsledku globalizačních procesů a nabývají až životní důležitosti (zejména v souvislosti s etnickými konflikty, mezinárodními spory, válečnými akcemi apod.). Konkrétně řečeno, interkulturní psychologie je svými poznatky užitečná zejména v těchto oblastech praxe:

- diplomacie a zahraniční politika;
- mezinárodní obchod a turismus;
- příprava odborníků pro práci v zahraničí;

- výcvik manažerů a personalistů českých firem zaměstnávajících cizince;
- příprava lékařů a zdravotnického personálu pro péči o pacienty odlišného etnického původu;
- příprava pracovníků státní správy pro jednání s cizinci, žadateli o azyl aj.;
- příprava učitelů na edukaci ve třídách a školách s etnicky heterogenní populací žáků, a další.

V zahraničí jsou tyto aplikační oblasti interkulturní psychologie intenzivně rozvíjeny a podpořeny velkým počtem empirických výzkumů. Právě k nim soustřeďuji pozornost v této knize.

Interkulturní psychologie je ovšem součást vědy, a proto není souborem nějakých návodů určených praxi, ale je to **systematicky formovaná teorie o psychologických aspektech jevů a procesů interkulturní povahy**. Složitost a mnohotvárnost těchto jevů a procesů si vyžaduje multidisciplinární výklad, což vedlo v dané oblasti k vytvoření specifického skloubení poznatků a teoretických koncepcí psychologie – komparativní sociologie – etnologie – kulturní antropologie – sociolingvistiky a dalších. Formuje se tak neobyčejně zajímavý poznatkový komplex, který ve výzkumu využívá specifické metody uvedených disciplín.

V celosvětovém pohledu je interkulturní psychologie oblast vědy, která má svou teoretickou bázi, svou informační základnu a infrastrukturu a nabízí určité aplikace výzkumných nálezů. Proto ve snaze objasnit tuto vědeckou oblast systematicky a přehledně rozdělují výklad v této knize do tří částí:

- **Teoretické základy**, v nichž je objasněno, co vlastně interkulturní psychologie je, jaké vědecké zdroje ji sytí, které teoretické koncepty v ní dominují a samozřejmě o jakou informační základnu se opírá.
- **Výzkumné pole** interkulturní psychologie, představené v druhé části knihy, je neobyčejně široké, pokrývá témata týkající se srovnávání kulturních společností, etnik a národů, psychologickou problematiku imigrantů a etnických menšin, etnických předsudků a stereotypů a další. Empirický výzkum je v interkulturní psychologii značně rozsáhlý a aplikuje variabilitu metod, jež jsou popisovány u jednotlivých výzkumných případů.
- **Aplikace interkulturní psychologie** tvoří třetí část knihy, v níž se vysvětluje, jak jsou poznatky této vědecké oblasti užitečné pro sféru vzdělávání, pro zdravotní péči a v neposlední řadě pro vyjednávání na úrovni etnických a mezistátních konfliktů.

Tato kniha má sloužit českým nebo slovenským uživatelům nejen jako monografický přehled o dané vědní oblasti, ale současně jako text použitelný také k **studijním účelům** – pro studenty a doktorandy psychologie, pedagogiky, sociologie, etnologie a jiných sociálních a humanitních oborů. Zároveň by kniha měla být **informačním zdrojem pro odborníky z různých profesí**, v nichž se setkávají s interkulturní problematikou – tedy pro diplomaty, pracovníky mezinárodního obchodu, učitele, zdravotnické pracovníky, žurnalisty aj. Z těchto důvodů uplatňuji v knize určité prostředky orientující čtenáře při jejím studiu:

- Jednak jsem důsledně zavedl **definice** všech relevantních pojmů, s nimiž se v interkulturní psychologii operuje (viz *Seznam definic* v závěru knihy);
- jednak v textu používám **ilustrativní rámce** (viz *Seznam rámců*), v nichž jsou podrobněji vyloženy určité vybrané výzkumy, jejich metody a nálezy.

Poznatky prezentované v této knize jsem získával a zpracovával v průběhu posledních let studiem četných zahraničních pramenů, zejména při pobytech na některých univerzitách ve Finsku, Německu, Francii, Portugalsku, USA, Brazílii a jinde. Mé interkulturní poznatky byly obohacovány již v dřívějších obdobích také studijními pobyty v tehdejšímu Rusku, Gruzii či Arménii, kdy jsem se zabýval psycholingvistikou, tehdy značně rozvinutou v těchto teritoriích. Při těchto pobytech jsem vedl odborné diskuse o předmětu svého zájmu s četnými kolegyněmi a kolegy z různých oborů. Jim všem patří můj dík za vstřícné přijetí, odborné informace a publikace, které mi laskavě věnovali.

V podzimním semestru 2003 jsem vedl kurz interkulturní psychologie na Filozofické fakultě MU v Brně, v rámci programu Ústavu pedagogických věd. Jeho vedoucím, doc. PhDr. Milanu Polovi, CSc., děkuji za tuto možnost formulovat poznatky z dané disciplíny studentům pedagogických oborů.

Jako autor jsem vděčen, že rukopis této práce se uvolili posoudit dva nezávislí odborníci – psycholog prof. PhDr. Jaromír Janoušek, DrSc. (Filozofická fakulta UK) a etnolog Mgr. Filip Tesař (Ústav mezinárodních vztahů Ministerstva zahraničních věcí ČR). Oběma děkuji za mnohé užitečné připomínky, jejichž respektování jistě napomohlo k zpřesnění mého textu.

Poznámka k 2. vydání

Zájem odborníků i širší veřejnosti o interkulturní problematiku, jak je zkoumána v psychologii, sociologii, etnologii a v jiných sociálních vědách, stále roste. Svědčí o tom i rozebrané první vydání této knihy. Ve spolupráci s nakladatelstvím Portál, které i v jiných svých publikacích věnuje těmto problémům zaslouženou pozornost, jsem připravil doplněk pro 2. vydání, tj. kapitoly 14 a 15, v nichž prezentuji hlavně nejnovější výzkumy a poznatky jak zahraniční, tak – pokud byly vytvořeny – české.

Čtenáři jistě chápou, že jsem kvůli omezenosti celkového rozsahu knihy mohl ve stručném výkladu doplnit pouze výběr poznatků a nálezců, které průběžně v interkulturní psychologii vznikají. Budu spokojen, jestliže toto rozšířené 2. vydání publikace ozřejmí, že daná oblast vědy se rozvíjí stále velmi intenzivně a je přínosem pro praktické využití v různých oborech lidské činnosti.

Únor 2007

J. P.

TEORETICKÉ ZÁKLADY

Vymezení interkulturní psychologie

1.1 Terminologické označení

Když vzniká a postupně se formuje nějaká oblast vědy, není nic neobvyklého, že zpočátku není ustálen ani její přesný název. Tak je tomu právě v případě interkulturní psychologie. Ta sice má od doby svého vzniku, tj. od šedesátých let minulého století, název ustálený, ovšem jen v angličtině – **cross-cultural psychology**. V mezinárodní vědecké komunikaci nejsou s tímto termínem žádné potíže. Anglický termín *cross-cultural psychology* má paralelní terminologické ekvivalenty např. v němčině *interkulturelle Psychologie* a ve francouzštině *psychologie interculturel*. Avšak problémy vznikají s nalezením vhodného ekvivalentu v některých méně rozšířených jazycích, včetně češtiny. V českém odborném vyjadřování je potíž s překladem těch anglických termínů, které mají jako složku adjektivum *cross-cultural* nebo *cross-national*, např. *cross-cultural research*, *cross-national comparison* apod. Doslovný význam tohoto adjektiva je „jdoucí napříč kulturami/národy“. V českém prostředí je disciplína *cross-cultural psychology* zatím málo známá, a v důsledku toho není dosud její terminologické pojmenování ustálené. Pokud se o ní v české odborné literatuře ojedinele pojednává, setkáváme se s třemi terminologickými řešeními:

1. *Cross-cultural psychology* vyjadřují čeští autoři nejčastěji jako **interkulturní psychologie**. Takto označují disciplínu např. Kolman (2001), Průcha (2001, 2003), a paralelně s tím jsou zavedeny v *Pedagogickém slovníku* (Průcha, Walterová a Mareš, 2003) termíny *interkulturní trénink*, *interkulturní rozdíly ve vzdělávání* aj. Také

ve vzdělávací politice a pedagogice se uplatňuje termín *interkulturní výchova* (ale též *multikulturní výchova*). Podobně je v teorii marketingu zaváděn termín *interkulturní marketing* (Světlík, 2003).

2. Druhý typ terminologického označení je **mezikulturní psychologie**, což je vlastně jen počestěná podoba výrazu interkulturní psychologie. S tímto ekvivalentem se lze v české psychologické literatuře setkat jen zřídka, avšak častěji je používán slovenskými odborníky – *medzikulturná psychológia* (Zelová, 1997, aj.). V české odborné terminologii se uplatňuje výraz *mezikulturní* také v pracích některých ekonomů, a to v termínech *mezikulturní komunikace*, *mezikulturní rozdíly* (Šroněk, 2000, aj.).
3. Třetí česká varianta termínu *cross-cultural psychology* je **transkulturní psychologie**. Tuto variantu jsem našel pouze v *Psychologickém slovníku* B. Geista (2000), kde je také k příslušnému termínu uveden stručný výklad (viz níže). Ale výraz „transkulturní“ jako ekvivalent pro „cross-cultural“ se občas vyskytuje i u jiných autorů – např. Mareš a Gavora (1999) v *Anglicko-českém pedagogickém slovníku* volí pro termíny *cross-cultural education*, *cross-cultural study* české ekvivalenty *transkulturní vzdělávání*, *transkulturní studium*. Podobně používá termín *transkulturní komunikace* antropolog Soukup (2000).

Nejrozsáhlejší český výkladový slovník psychologie (Hartl a Hartlová, 2000) překvapivě neuvádí heslo popisující danou disciplínu, a tudíž v něm nenalezneme ani jeden z uvedených tří typů českých ekvivalentů pro termín *cross-cultural psychology*. Této disciplíny se jen okrajově dotýká heslo „psychologie kulturní“ (s. 481). Avšak je zařazeno heslo *výzkum transkulturní (cross-cultural research)* a *psychiatrie transkulturní (cross-cultural psychiatry)*.¹

Jak je patrné, v českém označování anglického termínu *cross-cultural psychology* panuje značná nejednotnost (která je zbytečně komplikována ještě dubletami – *kulturní* vs. *kulturní*). Soudím ale, že z uvedených možností je nejvhodnější termín **interkulturní psychologie** – jednak je ve shodě s výše uvedenými termíny v němčině a francouzštině, jednak koresponduje s termíny *interkulturní komunikace*, *interkulturní rozdíly*, *interkulturní srovnání*, které jsou v češtině již dost obvyklé.

1 Referátový časopis *Psychological Abstracts* (roč. 90, 2003), jenž je oficiálním periodikem APA (American Psychological Association) uvádí v rejstříku termín *transcultural psychiatry* vedle termínů *cross-cultural communication*, *cross-cultural differences* aj. – Jak je vidět, i v anglické terminologii se vyskytují dublety.

1.2 Definice disciplíny

Je jistě žádoucí uvést hned na začátku monografie výklad o tom, **co vlastně interkulturní psychologie je**. K tomu by měla být oporou definiční vymezení, která ve stručné a syntetické formulaci vyjadřují obsah příslušné oblasti. V české psychologické literatuře nejsou zatím k dispozici souhrnná objasnění toho, co je interkulturní psychologie, jak je vymezen její předmět bádání apod. Jsou mi známy pouze ojedinělé výjimky týkající se definování této disciplíny:

Geist (2000) v *Psychologickém slovníku* uvádí u hesla „psychologie kultury“ (podle zahraničních autorů), že do jejího rámce patří také:

DEF (1) transkulturní (cross-cultural) psychologie, nacházející se na pomezí mezi psychologií, etnologií, kulturní a sociální psychologií; je považována za obor psychologie zkoumající podobnosti a rozdíly v psychologickém fungování různých kultur a etnických skupin (s. 223).

Hartl a Hartlová (2000) v *Psychologickém slovníku* mají u hesla „psychologie kulturní“ výklad, že je to interdisciplinární obor na pomezí psychologie, antropologie, lingvistiky aj., který (kromě jiného):

DEF (2) psychologie kulturní srovnává specifický vliv různých kultur na chování a prožívání člověka; výzkumy tohoto zaměření se v současnosti značně rozvíjejí v souvislosti s globalizací, nutností soužití různých kultur (s. 481).

Tento výklad zčásti odpovídá obsahu interkulturní psychologie, i když autoři příslušný termín nepoužívají.

O interkulturní psychologii se dočteme také v Kolmanově učebním textu (Kolman, 2001). Tato práce se sice zaměřuje na problémy „komunikace mezi kulturami“, avšak obsahuje i některé poznámky k interkulturní psychologii. Jak již bylo zmíněno výše, Kolman používá termín „interkulturní psychologie“ nebo také „mezikulturní psychologie“ a obsah termínu vystihuje též opisem *psychologie interkulturních rozdílů* nebo alternativně *psychologie mezi kulturami*. Autor vydatně čerpá ze zahraničních prací o interkulturní psychologii a charakterizuje ji jako obor zaměřený na „porovnávání psychologických rozdílů mezi kulturami“ (s. 48–51):

DEF (3) Psychologie mezi kulturami (cross-cultural psychology) je tedy v současném pojetí zároveň pokusem odhalit psychologické zvláštnosti jedinců žijících v jednotlivých kulturách i snahou o odkrytí obecných psychologických zákonitostí, vztahujících se na všechny kultury (podle Berryho et al., 1992).

Každá z právě uvedených definic českých autorů vystihuje do určité míry obsah toho, co pokrývá termín interkulturní psychologie, avšak žádná jej nevymezuje v úplnosti.

Také slovenští autoři (Zelová, 1997, aj.) a mnozí odborníci v různých zemích zdůrazňují, že důležitým rysem interkulturní psychologie je **komparace – srovnávání shod a rozdílů psychologické povahy mezi příslušníky různých kulturních, etnických, rasových a náboženských společenství**. Tím se interkulturní psychologie odlišuje od jiné, i když blízké disciplíny nazývané *psychologie kultury* (*psychology of culture*) – u nás o ní pojednává Štech (1998). Ta rovněž zkoumá souvislosti mezi psychologickými jevy a kulturou, avšak bez srovnávacího zřetele.

Po tomto přehledu české situace je nutno obrátit se k původním zdrojům, tedy k relevantním pracím, které zakládají interkulturní psychologii jako oblast vědy. Podívejme se tedy na příslušná definiční vymezení:

DEF (4) Interkulturní psychologie je vědecké zkoumání variant lidského chování, se zřetelem na způsoby, jimiž je chování ovlivňováno kulturním kontextem (Berry, Portinga, Segal a Dasen, 2002, s. 1).

Tato stručná definice je rozvedena týmiž autory do širší verze:

DEF (5) Interkulturní psychologie je zkoumání (1) shod a rozdílů v individuálních psychologických funkcích v různých kulturních a etnokulturních skupinách, (2) vztahů mezi psychologickými proměnnými a sociokulturními, biologickými, ekologickými (tj. z prostředí působícími) proměnnými, (3) změn probíhajících v těchto proměnných (Berry et al., 2002, s. 3).

Základní časopis interkulturní psychologie, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vymezuje profil disciplíny takto:

DEF (6) Časopis publikuje stati o vztazích mezi kulturami a psychologickými procesy, a to buď ze srovnávacího interkulturního výzkumu nebo z jiných oblastí výzkumu týkajících se toho, jak kultura (a související jevy, jako je etnicita) působí na myšlení a chování jednotlivců, nebo naopak jak myšlení a chování lidí reflektuje různé aspekty kultury.

R. W. Brislin, americký představitel sociálněpsychologické orientace v interkulturní psychologii, uplatňuje ještě jinou definici:

DEF (7) Interkulturní psychologie je studium vlivů kultury na lidské chování. Formálněji vyjádřeno, interkulturní psychologie je empirické zkoumání členů různých kulturních skupin, kteří mají identifikovatelné zkušenosti, jež vedou k prediktabilním a významným shodám a odlišnostem v chování. (Brislin, 2001, s. 396)

Nebudu zde uvádět další definice interkulturní psychologie, existuje jich velká řada. Odlišují se jak rozsahem formulací, tak terminologií odrážející specifická pojetí, zejména u autorů z USA. Pokusil jsem se zformulovat definici vlastní, jako syntézu vyplývající nikoliv prioritně z teoretických přístupů, ale spíše z toho, co a jak pokrývá a objasňuje empirický výzkum v dané oblasti:

DEF (8) Interkulturní psychologie je svou podstatou komparativní věda: popisuje a srovnává vlastnosti a procesy lidské psychiky v závislosti na kulturních faktorech založených v odlišnostech etnik, národů, rasových, náboženských či jazykových skupin. Psychologické zkoumání kulturních faktorů se zaměřuje na variabilitu vyskytující se mezi těmito společenstvími, jež se projevuje odlišnostmi v kognitivních procesech (v myšlení, v poznávání světa), v interpersonálním chování a komunikaci lidí, v hodnotových orientacích, v postojích a předsudcích, ve výchovných stylech rodin a škol aj. Cílem tohoto zkoumání je jednak identifikovat a popsat existující interkulturní jevy a procesy a začlenit je do souhrnné explanace lidských skupin a jejich chování (cíl vědecký), jednak vytvářet podklady pro aplikace výzkumných nálezů a teoretických explanací ve sférách společenské činnosti (cíl praktický).

V tomto vymezení je kladen důraz na komparativní založení interkulturní psychologie. Toto komparativní pojetí se odráží i v německém termínu **kulturvergleichende Psychologie**, používaném poměrně často vedle *interkulturelle Psychologie*. Komparativní zřetel je příznačný i pro příbuznou disciplínu, označovanou u Hartla a Hartlové (2000) jako **transkulturální psychiatrie** (*cross-cultural psychiatry*) a definovanou takto:

DEF (9) Psychiatrie transkulturální – psychiatrická disciplína, která se zabývá popisem, tříděním a srovnáváním duševních chorob a symptomů v rozdílných kulturách (s. 470).

1.3 Vývoj a současný stav disciplíny

Psychologie je věda s poměrně dlouhou historií, avšak orientace na objasňování komparativních dat v různých kulturách² se začala uplatňovat poměrně nedávno. Šedesátá léta minulého století byla zřejmě příznivá pro vznik řady interdisciplinárních oblastí vědy – vytvářela

² V interkulturní psychologii se zachází s pojmem „kultura“ ve velmi širokém smyslu, který se vztahuje k fenoménům kultury spjatým nejen s etnickými skupinami, ale i s jinými typy lidských skupin, jako jsou náboženské, rasové, jazykové skupiny, národy, populace států, nadstátních regionů. Podrobněji k vymezení pojmu kultura viz v podkap. 3.1.

se např. psycholingvistika, rozvíjely se výzkumy sociální interakce a komunikace. V tomto období jsou také počátky rozvoje interkulturní psychologie.

Za její vznik jakožto vědeckého oboru lze považovat rok 1969, kdy začal být publikován časopis *Journal of Cross-Cultural Psychology*. U jeho zrodu stála skupina psychologů a jiných sociálních vědců, vesměs z USA a Kanady (John W. Berry, Gustav Jahoda, William W. Lambert aj.). Vytvářela se síť odborníků pracujících v této oblasti v Evropě, Japonsku, Austrálii, což vedlo k založení *Mezinárodní asociace pro interkulturní psychologii – International Association for Cross-Cultural Psychology (IACCP)*. Ta organizovala první mezinárodní konferenci v roce 1972 v Hongkongu a pak se další konference interkulturní psychologie uskutečňovaly v různých zemích.

Od konce šedesátých let minulého století se interkulturní psychologie postupně velmi rozvinula, jak o tom svědčí v současné době obrovské množství výzkumných zjištění, vědeckých časopisů a knižních publikací, výzkumných týmů a center (viz podrobněji v kap. 4). I když největší počet těchto aktivit vzniká v USA, resp. v anglosaských zemích, interkulturní psychologie je realizována i v mnoha zemích Evropy, v Japonsku, Austrálii a jinde. Pokud jde o evropské země, rozvoj interkulturní psychologie byl ve značné míře iniciován praktickými potřebami – v Německu, Francii, Itálii, Nizozemsku a ve skandinávských zemích k tomu vedla nová kulturní situace způsobovaná přílivem imigrantů a uprchlíků z jiných částí světa. V těchto zemích je dnes interkulturní psychologie oborem, který je zastoupen na vysokých školách, má svou organizační infrastrukturu, specializované odborníky atd.

V České republice není interkulturní psychologie dosud konstituována, a dokonce není příliš rozšířeno ani povědomí o její existenci v české vědecké komunitě, jak to odrážejí i terminologické nejasnosti zmíněné výše (podkap. 1.1). Žádné práce pojednávající **systematicky** o interkulturní psychologii nejsou u nás k dispozici. Dosud jediná česká publikace týkající se zčásti interkulturní psychologie (Kolman, 2001) je koncipována jako učební text pro studenty ekonomie České zemědělské univerzity. Tento autor pořídil také překlad knihy Geerta Hofstedeho (1999), která prezentuje interkulturní koncepci tohoto významného nizozemského odborníka (o ní viz v podkap. 5.2). Na druhé straně u nás vznikají některé publikace v příbuzných oblastech, jako je *etnografie komunikace* (Salzmann, 1997), *multikulturní výchova a etnopedagogika* (Průcha, 2001, 2002a), *interkulturní faktory v managementu a podnikání* (Nový, 1996; Šroněk, 2000), *etnické a interkulturní problémy v medicíně a zdravotní péči* (Mareš, 2001) aj. Kromě toho se interkulturní psychologie týkají některé empirické výzkumy o etnických nebo rasových postojích české mládeže

(Šišková, 1998) či dospělých, a to i v mezinárodním srovnání s jinými populacemi – např. pokud jde o postoje mladých Čechů k přistěhovalcům (Křížová, I. a kol., 2001; Průcha, 2002b) nebo o komparaci výchovných hodnot (Rabušicová a Rabušic, 2001).

Příznivější je situace na Slovensku, kde se interkulturními sociologickými a psychologickými výzkumy zabývá již několik let tým odborníků ve Společenskovědním ústavu SAV (Spoločenskovedný ústav SAV) v Košicích. Tyto práce jsou zaměřovány na empirické výzkumy etnické a národní identity s komparativním zřetelem jak u slovenské populace, tak u minoritních populací na území Slovenska, zejména Maďarů. Kromě starší publikace Výrosta a Zelové (1988) jsou to práce současné (Bačová, 1997, 1999; Baumgartner a Frankovský, 2000; Berecká a Plichtová, 1998; Homošinová, 2000; Zelová, 1997, a další).

Česká nepříznivá situace, pokud jde o nedostatečný rozvoj interkulturní psychologie, je zřejmě důsledkem toho, že v období socialismu nebyly interkulturní rozdíly ve společnosti vítaným předmětem vědeckého bádání – i když v sovětské vědě se jim dost velká pozornost věnovala nejen ze strany etnografů, ale i psycholingvistů a sociolingvistů. Proč se ale interkulturní psychologie u nás nerozvinula po roce 1989, zůstává nejasné. Dnes se však o její důležitosti sotva dá pochybovat – vzhledem k multikulturní situaci v České republice a ve světě –, a tak se nyní interkulturní psychologie bude jistě konstituovat jako vědní obor i u nás.

1.4 Oblasti aplikací

Jedním z důvodů značného rozvoje interkulturní psychologie v zahraničí je to, že tento vědní obor není pouze teoretickou sférou bádání, ale nachází různé aplikace. Tyto aplikace se vztahují k některým oblastem praxe, pro něž je příznačné, že v nich hrají roli interakční a komunikační procesy. Jde zejména o tyto oblasti:

Edukace

Interkulturní faktory dnes zasahují do různých typů edukačních procesů jak při formálním vzdělávání (ve školských institucích), tak při neformálním vzdělávání (v rámci celoživotního vzdělávání dospělých). V mnoha zemích – včetně České republiky – vznikla potřeba zavádět **multikulturní výchovu**, která je určena jak k začlenění do edukace ve školách různých stupňů, tak do přípravy budoucích učitelů. Ukazuje se přitom (Průcha, 2001, 2006), že pro úspěšnou realizaci multi-

kulturní výchovy je využití poznatků interkulturní psychologie naprosto nezbytné (viz podrobněji v kap. 11).

Soužití příslušníků různých etnik v jedné zemi

Dnes téměř neexistuje země či stát, v němž by žili příslušníci pouze jednoho etnika.³ Naopak, ve většině zemí Evropy i jiných kontinentů žijí multietnické společnosti, tj. takové populace, které jsou tvořeny příslušníky dvou nebo více etnik, rasových, náboženských či jazykových skupin, s více či méně odlišnou kulturou. Jen v málo případech je toto soužití zcela harmonické, ve většině zemí v tomto soužití vznikají spory, třenice, či dokonce nepřátelské vztahy. Ani v České republice není, jak známo, etnické klima bez problémů (zejména soužití minoritní populace Romů s neromskou majoritní populací). V některých zemích vedou tyto problémy až k válečným konfliktům (např. mezi Izraelci a Palestinci, mezi katolíky a protestanty v Severním Irsku aj.). Interkulturní psychologie zde může významně pomoci při vysvětlení toho, jak je chování příslušníků různých etnických a jiných skupin determinováno odlišnou kulturou (viz podrobněji v kap. 13).

Začleňování imigrantů do hostitelské společnosti

Migrace nabývá v současném světě obrovských měřítek. Do jednotlivých zemí přicházejí kulturně odlišní imigranti či uprchlíci a při jejich včleňování do populace hostitelských zemí se vyskytují různé problémy psychologické povahy na obou stranách – jak u imigrantů, tak u obyvatel domácích. Jde zejména o problém akulturace a integrace, o problém etnických postojů a stereotypů aj. Také do České republiky v současnosti přicházejí cizinci z různých zemí a očekává se postupný růst jejich počtu mj. v důsledku evropské integrace. Češi mohou mít potíže zvyknout si na společný život s nimi v jedné zemi. Interkulturní psychologie zde může identifikovat vyvstávající problémy a vytvářet návrhy pro jejich eliminaci (viz podrobněji v kap. 6 a 7).

Interkulturní komunikace v určitých profesích

V posledních letech se stále více objevují podniky, které jsou řízeny manažery z jiných zemí, než jsou pracovníci podniků. Na druhé straně se v řadě podniků a firem objevují zaměstnanci přicházející z jiných zemí. Dnes je zcela běžné, že např. podnik s českými zaměstnanci je

³ Jedním z nepatrného počtu etnicky homogenních států je Island, ale i v něm je dnes usazen určitý počet přistěhovalců – Dánů, Britů, Norů aj. (Šatava, 1994).